

УДК 327.2 : 341

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ВІЙСЬКОВИХ БАЗ

Іван Городиський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-47-10,
e-mail: Ivan.Horodyskyu@gmail.com*

Досліджено проблему міжнародно-правового регулювання створення іноземних військових баз. Проаналізовано доктрину міжнародного права та практику міжнародних правовідносин з цього приводу. Виокремлено головні міжнародно-правові засади, на основі яких відбуватиметься створення військових баз за кордоном.

Ключові слова: іноземні військові бази, міжнародно-правові засади.

Іноземні військові бази є важливим елементом сучасних відносин. Вони слугують об'єктом активної критики і постійно лунають заклики щодо необхідності їхньої цілковитої заборони та ліквідації. Проте вони є невід'ємним явищем сучасного світу, з яким, безумовно, слід рахуватися, в тому числі в міжнародно-правовому вимірі.

Попри значне скорочення іноземних військових баз порівняно з періодом «холодної війни» 2-ої пол. XX ст., факти їхнього створення відомі і сьогодні. Наприклад, у травні 2009 р. було відкрито військову базу Франції на території Об'єднаних Арабських Еміратів [14]. У лютому 2011 р. оголошено, що Китай має намір розмістити власну військову базу на території Пакистану [13]. Плани щодо створення нових військових баз за кордоном мають Сполучені Штати Америки та Російська Федерація.

На даному етапі міжнародно-правове регулювання відносин з приводу іноземних військових баз та їхнього створення, зазвичай, відбувається через укладення міждержавних договорів. Тим не менше, часто воно провокує виникнення конфліктів і дестабілізує міждержавні відносини.

У таких умовах особливої ваги в міжнародному праві набуває потреба регулювання створення іноземних військових баз. Воно повинно вирішувати питання, пов'язані з допустимістю створення військових баз за кордоном, відповідністю таких дій нормам та принципам міжнародного права, а також врахування інтересів як держави перебування бази, так і третіх держав.

Саме тому створення іноземних військових баз необхідно базувати на відповідності певним міжнародно-правовим засадам, які б ґрунтувалися на основних принципах та найважливіших нормах міжнародного права. Загалом, якщо проаналізувати доктрину міжнародного права та практику міжнародних правовідносин з приводу іноземних військових баз, можна виокремити кілька

засад. Усі вони є взаємопов'язаними, що дає змогу стверджувати про їхній системний характер.

Насамперед зазначимо, що відповідність створення іноземної військової бази основним нормам та принципам міжнародного права передбачає, що це **створення має відбутися за наявності відповідних правових підстав**. Такими підставами на сучасному етапі слугують здебільшого міжнародні міждержавні договори та, в окремих випадках, рішення міжнародних організацій, таких як ООН.

Укладення міждержавних договорів регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. Її норми передбачають процедуру укладення, вступу в силу та припинення дії міжнародних договорів. Проте міжнародні договори з приводу іноземних військових баз мають свою специфіку.

Наприклад, ст. 80 Віденської конвенції 1969 р. передбачає, що: «Договори після набрання ними чинності надсилають до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації або для зберігання у справах і занесення до переліку, залежно від випадку, та для опублікування» [1, с. 343–371]. У свою чергу, в ст. 102 Статуту ООН зазначено, що: «Кожен договір і будь-яка міжнародна угода, укладена будь-яким членом Організації... повинні бути... зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані. Жодна із сторін будь-якого такого договору або міжнародної угоди, не зареєстрованих відповідно до пункту 1 цієї статті, не може посилається на такий договір або угоду в жодному з органів Організації Об'єднаних Націй» [10].

Зазначимо, що дуже часто ці положення не застосовують саме у випадку міжнародних договорів з приводу іноземних військових баз. Наприклад, Дж. Вудлайф відзначає, що держави наділені відносною свободою у реалізації зазначених положень, і наводить приклад уряду Великобританії, який заявив: «Домовленості, що регулюють використання військовими США баз в Об'єднаному Королівстві, не потребують реєстрації в ООН згідно зі ст. 102 Статуту ООН» [17, с. 23].

На нашу думку, можна погодитися з тим, що положення Віденської конвенції 1969 р. та Статуту ООН щодо реєстрації міжнародних договорів мають більш диспозитивний характер і передаються на розсуд сторін договору. Це підтверджують і вчені, які досліджують право міжнародних договорів, зокрема, А. Талалаєв, який вказує, що нерезація міжнародного договору не робить його автоматично недійсним [8, с. 176–180].

Водночас відмова від реєстрації створює ризики для сторін у разі невиконання однією з них умов цього договору. Також це обмежує їх у виборі способів захисту своїх прав та інтересів відповідно до такого договору, наприклад, унеможлиблює звернення з цього приводу до Міжнародного суду ООН та посилання на нього під час розгляду в цій інстанції.

Небажання держав іти на оприлюднення та реєстрацію міжнародних договорів щодо створення іноземних військових баз найчастіше зумовлене специфікою зазначених угод. У них можуть міститися положення, що

становлять військову таємницю, розкриття якої буде небажаним для однієї чи обох сторін. Водночас, для того, щоб вступити в дію, такі договори в будь-якому випадку зобов'язані пройти інші обов'язкові процедури, зокрема ратифікацію у встановленому національним законодавством порядку.

Міждержавні домовленості, предметом яких є створення іноземних військових баз, можуть бути укладені в іншій формі. Наприклад, при створенні авіаційної бази «Манас» на території Киргизстану було укладено Угоду між урядами США і Киргизької Республіки. Її укладення відбулося у вигляді обміну нотами: Посольство США в Киргизькій Республіці 4 грудня 2001 р. надіслало Дипломатичну ноту №542/01, яка, разом з позитивною відповіддю Міністерства закордонних справ Киргизької Республіки №011-22/1655, і склала собою дану Угоду [5, с. 135].

Іншою важливою передумовою створення іноземних військових баз **є отримання належної згоди держави перебування**. Як зазначає Дж. Вудлайф, допуск іноземної військової присутності та створення іноземних військових баз повинні відбуватися винятково за згодою держави перебування. Форма надання такої згоди залишається на розсуд держав і може набувати різного вигляду. Також він наголошує на необхідності правового врегулювання таких питань [17, с. 35].

Згода має бути добровільною та позбавленою зовнішнього тиску чи погроз. Лише в цьому разі створення іноземних військових баз не вважатимуть порушенням основних принципів міжнародного права, зокрема принципів невтручання у внутрішні справи держав та заборони застосування сили чи погрози силою.

Ця теза знаходить своє підтвердження в практиці міжнародно-правових відносин. Наприклад, у Декларації Каїрської конференції глав держав чи урядів країн Руху неприєднання (5–10 жовтня 1964 р.) зазначено: «Конференція вважає, що функціонування або створення іноземних військових баз і розміщення іноземних військ на території інших країн проти їхньої волі необхідно розглядати як грубе порушення суверенітету держав, і як загрозу свободі і міжнародному миру» [12, с. 7–28].

У доктрині міжнародного права теж знаходить своє підтвердження думка про те, що створення іноземних військових баз можливе лише за умови надання відповідної згоди державою перебування. Наприклад, А. Приліпко зазначає, що іноземна військова присутність (в тому числі у формі іноземних військових баз: «...є правомірною у випадку згоди про це між відповідними державами» [6, с. 104].

Окрім того, згода держави має відповідати також конституційному законодавству держави перебування, на необхідності чого, зокрема, наголошує Д. Вудлайф [17, с. 35]. У разі, якщо існуватиме така невідповідність, це може зумовити до визнання недійсним в подальшому міжнародного договору, на підставі якого було створено військову базу. В цьому контексті існують певні сумніви у відповідності чинному законодавству України продовження терміну

базування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, згідно з Харківською угодою між Україною та Росією 2010 року [2, с. 161–167].

Окрім відповідності внутрішньодержавному законодавству, створення іноземних військових баз також має відповідати міжнародним зобов'язанням держави перебування. Ці зобов'язання можуть бути виражені у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорах, у тім числі й укладених у рамках міжнародних організацій.

Наприклад, держави-члени ОДКБ зобов'язані не розміщувати на своїй території воєнні бази та будь-яку іншу воєнну інфраструктуру третіх країн без узгодження з усіма іншими державами-членами Організації, відповідно до Протоколу про розміщення об'єктів воєнної інфраструктури на територіях держав-членів ОДКБ від 20.12.2011 р. Прикладом відповідного двостороннього договору може слугувати Договір про безпеку між США та Японією від 08.09.1951 р., згідно зі ст. 2 якого Японія зобов'язалася не надавати свою територію третім державам для розміщення військових баз без погодження зі США [16].

В умовах XXI ст. надзвичайно важливою є *легітимність цілей створення іноземних військових баз згідно з основними нормами і принципами міжнародного права*. До середини XX ст. основними цілями створення та функціонування іноземних військових баз були колоніальне загарбання та/чи здійснення військового тиску на інші держави. Сьогодні такі цілі є неприпустимими з точки зору основних норм та принципів міжнародного права. Зокрема, це порушуватиме такі принципи, як принцип права народів на самовизначення та принцип заборони застосування сили чи погрози силою.

Таке твердження знаходить своє підтвердження у практиці міжнародних правовідносин. Зокрема, в період деколонізації 1950–1980-х років створення та функціонування іноземних військових баз на території колишніх колоній розглядали як таке, що порушує право народів на самовизначення. У Декларації Алжирської конференції глав держав чи урядів країн Руху неприєднання (5–9 вересня 1973 р.) зазначено: «Жодна незалежна держава не залишатиметься вільною, доки імперіалістичні бази... залишатимуться принаймні в одній колонії» [11].

Відповідно, на сучасному етапі створення іноземних військових баз може допускатися тільки в цілях, які відповідатимуть найважливішим принципам та нормам міжнародного права. До таких цілей, зокрема, можна зачислити:

- забезпечення миру та безпеки в світі;
- гарантування міжнародної стабільності;
- сприяння проведенню миротворчих операцій за рішенням Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій і т. п.

Практика створення військових баз за кордоном у таких цілях бере початок з середини XX ст. Як відзначає американський вчений Р. Гаркаві, створення військових баз після Другої світової війни на території Німеччини та Японії мало на меті гарантувати стабільність держав, які зазнали поразки під час війни, а також унеможливити реванш з боку німецьких нацистів і японських

мілітаристів [15, с. 2–7]. В середині 1990-х років військові бази було створено на території колишньої Югославії з метою підтримки миротворчих та гуманітарних операцій у цій країні, охопленій громадянською війною [5, с. 39].

Відповідно до Угоди між Російською Федерацією та Киргизькою Республікою про статус і умови перебування російської авіаційної бази на території Киргизької Республіки вказано, що її знаходження відповідає цілям підтримки миру та безпеки в регіоні, носить оборонний характер і не спрямоване проти інших держав. Також вказано, що авіабазу створено з метою подальшого взаємовигідного співробітництва між Сторонами, що відповідає інтересам народів обох держав у воєнній сфері і забезпечує, спільно зі Збройними силами Киргизької Республіки, захист суверенітету і безпеки Російської Федерації та Киргизької Республіки [7].

Іншим прикладом є створення військової авіаційної бази «Манас» у Киргизстані. Її було створено на підставі резолюції Ради Безпеки ООН. Метою її створення та функціонування стала підтримка миротворчої операції «Непорушна свобода», яку проводили Міжнародні сили сприяння безпеці на початку 2000-х років в Афганістані.

На жаль, в сучасній практиці міждержавних відносин цілі створення та функціонування іноземних військових баз не завжди є легітимними, навіть якщо офіційно було заявлено протилежне. Тим не менше, існування та чітке визначення таких легітимних цілей дає змогу повною мірою врегулювати та вирішувати проблеми відносин, що виникають з приводу іноземних військових баз.

Якщо говорити про те, що *створення іноземних військових баз не повинне бути джерелом нестабільності*, то слід зазначити, що серед основних цілей (функцій) міжнародного права однією з ключових є забезпечення стабільності міжнародних відносин. На думку І. Лукашука, функція зміцнення міжнародної системи і забезпечення її функціонування є головною соціальною функцією міжнародного права [4, с. 43–44]. Міжнародний суд ООН у своїй практиці дотримується аналогічної точки зору. В Консультативному висновку щодо правомірності застосування ядерної зброї Суд наголосив, що міжнародне право покликане забезпечувати стабільність міжнародного правопорядку.

У цьому контексті суб'єкти міжнародних правовідносин повинні утримуватися від дій, які б суперечили цим цілям і ставили під загрозу міжнародний мир і безпеку. Практика міжнародних правовідносин доводить, що створення іноземних військових баз може ставати причиною виникнення конфліктів між державою перебування та державою, що контролює іноземну військову базу.

Іноземні військові бази можуть бути причиною конфліктів як між державою, що контролює бази, та державою перебування, так і між ними та третіми державами. Така ситуація загрожує міжнародній системі, тому всі суб'єкти відносин з приводу баз повинні намагатися уникати цих конфліктів. Представники доктрини міжнародного права (зокрема, Д. Вудлайф) теж наголошують на тому, що однією з проблем міжнародно-правового регулювання

відносин з приводу іноземних військових баз є відносини між договірними сторонами та третіми державами [17, с. 17].

Одним з найяскравіших прикладів конфліктів з приводу створення іноземних військових баз, в якому зачіпалися в тому числі й інтереси третіх держав, що виник останнім часом, став конфлікт щодо створення військових баз та розміщення на них елементів системи протиракетної оборони (ПРО) США в Чехії та Польщі. США, ініціюючи створення цих баз, аргументувала це попередженням імовірних ракетних ударів з боку Ірану.

Проте Російська Федерація доволі різко засудила такі наміри, вважаючи їхньою метою не боротьбу з тероризмом, а ослаблення власної безпеки. Крім того, російська сторона вказувала на нелегітимність таких дій. Зокрема, міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров заявляв про те, що спроби США створити бази в Центральній Європі та розмістити на них елементи ПРО не вписуються в поняття демократії, оскільки буде проігнорована думка більшої частини населення (Польщі і Чехії) [9]. Також наголошено на тому, що такі дії нанесуть серйозну шкоду стратегічній стабільності в глобальному масштабі [3]. В результаті тривалих міждержавних переговорів протягом 2009–2011 рр. цю ситуацію досі не вирішено і вона продовжує бути джерелом напруги між США, Російською Федерацією, Польщею та Чехією.

Отож *створення іноземних військових баз має відбуватися за наявності відповідних правових підстав*. Це є головною і базовою передумовою створення іноземних військових баз, яка гарантує легітимність їхнього існування та функціонування.

Відповідно до цього існує *необхідність отримання належної згоди держави перебування* на створення на її території іноземної військової бази. Створення в жодному разі не може здійснюватися під тиском чи бути нав'язаним ззовні. Принцип невтручання у внутрішні справи є одним із базових принципів міждержавних відносин, і жодних винятків з нього бути допущено не може. Держава має самостійно і добровільно вирішити, чи дозволяє вона створення на своїй території іноземної військової бази. Крім того, передбачають не просто згоду, а *належну згоду*, яку надаватимуть у порядку, визначеному внутрішньодержавним законодавством, легітимним урядом, який наділений повноваженнями на укладення такої угоди.

Наступною важливою засадою створення іноземних військових баз є *легітимність цілей* їхнього створення та функціонування. Раніше військові бази за кордоном створювали переважно з метою встановлення контролю над певними територіями з метою їхнього подальшого захоплення та колонізації. На сучасному етапі такі цілі не вважатимуть легітимними. Процес створення іноземних військових баз має відбуватися в цілях, які б відповідали головним принципам міжнародного права, наприклад, з метою забезпечення міжнародного миру та безпеки, гарантування стабільності та ін.

Отож, впливає наступна засада створення іноземних військових баз: їхнє створення *не повинне бути джерелом нестабільності*. Практика міжнародних правовідносин доводить, що при створенні іноземних військових баз, навіть за

умови досягнення згоди між державою, що контролює базу, та державою перебування мають бути враховані також інтереси як третіх держав, так і міжнародної спільноти загалом.

Отже, можна говорити про існування системи міжнародно-правових засад створення іноземних військових баз. Їхнє існування зумовлене об'єктивними тенденціями розвитку міжнародного права на сучасному етапі. Вони є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими, та спрямовані на приведення процесів створення іноземних військових баз у відповідність з основними нормами та принципами міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. / Действующее международное право : в 3 т. – Т. 1. – М. : Изд-во Моск. независ. института междунар. права, 1999. – С. 343–371.
2. *Городиський І. М.* Продовження терміну базування Чорноморського флоту Росії на території України: правовий аспект проблеми / І. М. Городиський // Наше право. – 2011. – №1, ч. 1. – С. 161–167.
3. *Золотарёв П. С.* Противоракетная оборона: история и перспективы / П. С. Золотарёв // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 3. [Цит. 2012, 7 февраля]. – Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/numbers/32/9776.html>.
4. *Лукашук И. И.* Международное право. Общая часть / И. И. Лукашук. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 415 с.
5. *Носов В.* Военное присутствие как инструмент внешней политики России и США : дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Носов Владимир Николаевич. – Бишкек, 2010. – 173 с.
6. *Приліпко А.* Питання допуску та перебування підрозділів іноземних військово-морських сил на території України та його особливостей під час збройного конфлікту / А. Приліпко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6 (47). – С. 103–107.
7. Соглашение между Российской Федерацией и Киргизской Республикой о статусе и условиях пребывания российской авиационной базы на территории Киргизской Республики от 22 сентября 2003 г. [Электронный ресурс]. Параграф: информационная система. [Цит. 2012, 7 февраля]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30296611.
8. *Талалаев А. Н.* Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий / А. Н. Талалаев. – М. : Юрид. лит., 1997. – 336 с.
9. У России нет желания возобновлять «гонку вооружений» с США: Лига. Новости. [Электронный ресурс]. – 2007. – [Цит. 2012, 07 февраля]. – Режим доступа : <http://news.liga.net/news/N0708016.html>.
10. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного суда от 26.06.1945 г. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

11. Algeria Declaration: The Declaration of the 4th Summit of the Heads of State or Government of the Member Countries of the Non-Aligned Movement Issued on 5–9 September 1973 / Summit Declarations of Non-Aligned Movement (1961–2009). – Tripureshwar – Kathmandu : Institute of Foreign Affairs, 2011. – P. 42–80.

12. Cairo Declaration: The Declaration of the 2nd Summit of the Heads of State or Government of the Member Countries of the Non-Aligned Movement Issued on 5–10 October 1964 / Summit Declarations of Non-Aligned Movement (1961–2009). – Tripureshwar – Kathmandu : Institute of Foreign Affairs, 2011. – P. 7–28.

13. China to Establish Military Bases Overseas: GlobalResearch.ca [Electronic resource]. – 2010. – [Cited 06.02.2012]. – Available from : <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=17371>.

14. French President Sarkozy opens UAE base: BBC News [Electronic resource]. – 2011. – [Cited 06.02.2012]. – Available from : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8067600.stm>.

15. Harkavy R. E. Bases Abroad: The Global Foreign Military Presence / Robert E. Harkavy. – New York : SIPRI, 1989. – 390 p.

16. Security Treaty Between the United States and Japan of 8 September 1951 / [Electronic resource]. The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy [Cited 07.02.2012]. – Available from : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp.

17. Woodlife J. The Peacetime Use of Foreign Military Installations Under Modern International Law / J. Woodlife. – Dordrecht-Boston-London : Martinus Nijhoff Publishers, 1992. – 361 p.

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2011

Прийнята до друку 05.11.2011

THE INTERNATIONAL LEGAL GROUNDS OF THE CREATION OF THE FOREIGN MILITARY BASES

Ivan Horodysky

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-47-10,
e-mail: Ivan.Horodysky @ gmail.com*

The article is devoted to the problem of the international legal regulation concerning the creation of the foreign military bases. the doctrine of international law and international legal practice is analyzed. The basic international legal grounds on which the creation of military bases abroad should be based are specified.

Key words: foreign military bases, international legal grounds

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ
ИНОСТРАННЫХ ВОЕННЫХ БАЗ****Иван Городиский**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел.(032) 239-47-10,
e-mail: Ivan.Horodyskyu @ gmail.com*

Исследована проблема международно-правового регулирования создания иностранных военных баз. Проанализирована доктрина международного права и практика международных правоотношений по этому поводу. Выделены основные международно-правовые принципы, на основе которых должно происходить создание военных баз за рубежом.

Ключевые слова: иностранные военные базы, международно-правовые основы.